

Marianne Vasara-Aaltonen

Oikeudellisia neuvoja työväestölle

K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin toiminta

Helsingin työväenasiain lautakunnan sihteereinä 1904–1913

”Vähävaraisten oikeusapu on periaatteellisesti valtion kannatuksen arvoinen.”¹

Kysymys julkisesta oikeusavusta, eli vähävaraisille tarjottavasta oikeudellisesta neuvonnasta tai edustuksesta, oli erittäin ajankohtainen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa – niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Suomessa tämä toiminta sai alkunsa vuonna 1886, kun Helsingissä aloitti kaupungin palkkaama köyhäinasianajaja. Vuosisadan vaihteen molemmin puolin vastaavia virkoja perustettiin myös eräisiin muihin kaupunkeihin.² Pääkaupungissa köyhäinasianajajan ohella myös työväenasiain lautakunnan sihteeri tarjosi oikeudellista neuvontaa vuosina 1904–1913. Tässä artikkelissa perehdytään nimenomaan työväenasiain lautakunnan sihteerin antamaan oikeusapuun. Tuon tehtävän kannalta tärkeimmiksi henkilöiksi muodostuvat Kaarlo Juho [K. J.] Ståhlberg (1865–1952), tuleva ensimmäinen tasavallan presidentti, joka viran ensimmäisenä haltijana käynnisti toiminnan, ja Einar Böök (1874–1957), lautakunnan monivuotinen sihteeri, joka kehitti oikeusaputyötä aktiivisesti.

Julkisen oikeusavun ensiaskeleet Suomessa otettiin samaan aikaan, kun moderni, päätoiminen asianajajakunta alkoi muodostua maahan.³

Tämä vaikutti eittämättä siihen, että myös vähävaraisten – etupäässä työväestön – mahdollisuuksia turvautua oikeudelliseen avustajaan alettiin pohtia tarkemmin. Oikeusavun järjestämisen taustalla voi nähdä myös 1880-luvun filantrooppisia pyrkimyksiä. Sivistyneistöön kuuluneet kirjoittajat nostivat sanomalehdissä esille, että oikeuden oli toteuduttava yhtä lailla rikkaalle kuin köyhällekin. Ja se olisi puolestaan mahdotonta, ellei vähävaraisille tarjottaisi oikeusapua maksutta tai pientä korvausta vastaan. Koulutetun ammattiasianajajan puoleen heillä ei nimitäin olisi varaa kääntyä.⁴ Ennen oikeusaputoiminnan käynnistymistä vähävaraisella oli yleensä kaksi vaihtoehtoa, jos hänellä ei ollut varaa palkata juristia: ajaa asiaansa itse tai kääntyä niin sanotun maallikkoasioitsijan puoleen.⁵

Vähävaraisten kasvava tarve saada oikeudellisia neuvoja kytkeytyi luonnollisesti teollistumisen ja kaupungistumisen mukanaan tuomiin ongelmiin, jotka yhä useammin olivat myös oikeudellista laatua. Riitoja syntyi niin palkanmaksusta kuin huoneenvuokrasta, eivätkä työtaturmat olleet poikkeuksellisia. Vielä 1800-luvun lopulla työväensuojelulainsäädäntö oli vähäistä ja hajanaista, eikä sen hahmottaminen ollut helppoa työläisille. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä säädettiin useita uusia työoloi-

1. Einar Böökin, Helsingin työväenasiain lautakunnan sihteerin toteamus vuodelta 1910, ks. Einar Böök, *Sosialiselta opintomatkalta. Huomioita ja huomautuksia*. Helsingin kaupunginvaltuuston työväenasiain lautakunta 1910, 35.
2. Marianne Vasara-Aaltonen, ”To Poor and Rich Alike”. Legal Modernisation, the Women’s Movement, and Legal Aid in Late-Nineteenth-Century Finland. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021. Mallia oikeusaputoiminnan järjestämiseen haettiin Ruotsista, jossa ensimmäinen köyhäinasianajaja oli aloittanut toimintansa vuonna 1873 Göteborgissa.
3. Heikki Pihlajamäki, *Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia*. Edita 2009.
4. Vasara-Aaltonen 2021, 159, 163–164.
5. Maallikkoasianajon tarpeesta, maallikkoasioitsijoista ja heitä kohtaan esitetystä kritiikistä ks. esim. Mia Korpiola, Hyvät, pahat ja rumat maallikkoasioitsijat. Mielikuvat oikeudellisen tiedon haltijoista autonomian ajan Suomessa. *Tieteessä tapahtuu* 39:5 (2021a), 33–40.

hin vaikuttavia lakeja. Onkin puhuttu työväenkysymyksen oikeudellistumisesta, mikä omalta osaltaan vaikutti myös yleisesti oikeusajattelun kehitykseen. Työväen kohtaamiin ongelmiin voitiin tarttua nimenomaan oikeudellisin keinoin, ja oikeus toimi yhteiskuntapolitiikan välineenä.⁶ Työväestölle tarjottavat oikeudelliset neuvot voi nähdä osana tätä oikeudellistumisen kontekstia. Lisäksi on otettava myös huomioon 1800-luvun lopulla tapahtunut työväenliikkeen järjestäytyminen, joka lisäsi painetta parantaa työväestön oloja myös oikeuden saatavuuden näkökulmasta. Työväenliike peräänkuulutti itsekin oikeusavun parempaa järjestämistä.⁷

Työväenasiain lautakunnan toimintaa on yleensä käsitelty lähinnä sosiaali- ja yhteiskuntapolitiisesta näkökulmasta.⁸ Sen sijaan lautakunnan sihteerin antamasta oikeusavusta ei ole lainkaan oikeushistoriallista tutkimusta.⁹ Ståhlbergiä ja Böökiä käsittelevissä kirjoituksissa on usein lyhyesti mainittu toiminta työväenasiain lautakunnassa, mutta sitä ei juurikaan käsitellä laajemmassa oikeudellisessä kontekstissa, vaan nostetaan esille esimerkiksi kiinnostuksesta työväenasioihin.¹⁰

Tässä artikkelissa lautakunnan sihteerin työtä tarkastellaan erityisesti oikeudellisen neuvonta-toiminnan osalta. Miksi ylipäätään katsottiin, että työväenasiain lautakunnan olisi syytä ryhtyä antamaan oikeusapua, ja millaiseksi oikeudellinen neuvonta kehittyi Ståhlbergin ja Böökin sihteerivuosina? Entä mikä motivoi heitä ryhtymään tähän työhön? Artikkelissa pohditaan myös sitä, mikä merkitys Ståhlbergin ja Böökin tarjoamilla oikeudellisilla neuvoilla oli yleisemmin oikeusaputoiminnan kehittymiselle. Käytän

nön oikeusaputyö nostaa esille myös laajemman kysymyksen oikeuden saatavuudesta, joka on yksi demokraattisen oikeusvaltion ydinkysymyksistä.

Artikkeli pohjautuu monipuolisille alkuperäislähteille. Työväenasiain lautakunnan tuottama aineisto kuten sihteerien vuosikertomukset valaisevat sitä, keille ja millaisissa asioissa oikeusapua annettiin, ja miten oikeudellista neuvontatyötä pyrittiin kehittämään lautakunnassa. Lisäksi käytössä on ollut K. J. Ståhlbergin ja Einar Böökin yksityistä arkistoaineistoa, jossa myös sihteerin oikeusaputyö nousee esille siellä täällä. Ståhlberg oli säännöllisessä kirjeenvaihdossa äitinsä Amanda Ståhlbergin (1841–1907) kanssa aina 1800-luvun lopulta tämän kuolemaan saakka. Kirjeiden kautta on mahdollista saada vihjeitä siitä, miten Ståhlberg koki lautakunnan sihteerin työn henkilökohtaisella tasolla.¹¹ Arkistossa on säilynyt myös muun muassa muistikirja, johon Ståhlberg kirjasi muistiinpanojaan oikeusaputapauksista. Einar Böökiltä jäänyt arkistoaineisto puolestaan valaisee hyvin hänen laajoja kansainvälisiä yhteyksiään sosiaalipolitiikan saralla, joihin myös työ lautakunnan sihteerinä nivoutui. Oikeudellista neuvontatyötä koskevaa arkistoaineistoa tarkastellaan niin oikeusapua kuin Ståhlbergin ja Böökin henkilöhistoriaa käsittelevään kirjallisuuteen peilaten.

Päätös perustaa sihteerin virka

Suomen väkiluku kasvoi 1800-luvun jälkipuoliskolla huomattavasti, ja teollistumisen myötä muuttoliike isompiin kaupunkeihin oli suurta. Erityisesti tämä näkyi Helsingissä, jonka väkiluku lähes kolminkertaistui vuosien 1870 ja 1900 välillä, kun maaseudulta lähettiin pääkaupun-

6. Martti Kairinen, Työväenkysymyksen oikeudellistuminen 1906–1925. Teoksessa Antero Jyränki & Sami Manninen (toim.) *Suomalainen oikeusajattelu murroksessa (1905–1925)*. Turun yliopisto 1990, 91–107.
7. Ks. esim. Marianne Vasara-Aaltonen, ”Kaikkein tärkeimpiä etuja...” – havainnot työväenliikkeen suhtautumisesta oikeusavun järjestämiseen. *Työväentutkimus Vuosikirja* 2019, 53–54; Puolueen ja yhdistyksen rientoja. Työväensihteeristö. Alustus puoluekokoukselle. *Sosialisti* 31.07.1909, 4.
8. Ks. esim. Jussi Kuusanmäki & Juhani Piilonen, *Helsingin kaupunginvaltuuston historia. Ensimmäinen osa 1875–1918*. Helsingin kaupunki 1987, 220–231.
9. Oikeusavun historiaa on ylipäätään vasta hiljattain ryhdytty tutkimaan Suomessa. Ks. esim. Vasara-Aaltonen 2021.
10. Esim. Yrjö Blomstedt, *K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta*. Otava 1969, 164–166; Timo Äikäs, *Einar Böök sosiaalipoliitikona*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1973, 33–35; Jyri Inha, *Elämä ja oikeus. K. J. Ståhlberg oikeusajattelijana. K. J. Ståhlbergin oikeusajattelun pääpiirteet*. SLY 2004, 39, 41; Mikko Uola, *Böök, Einar*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2002, päivitetty 2014. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-000830>. Tuorein Ståhlberg-tutkimus on Marjaliisa ja Seppo Hentilän ansiokas kaksoiselämäkerta K. J. ja Ester Ståhlbergistä. Teos keskittyy presidenttivuosiin, ja siksi Ståhlbergin 1900-luvun ensimmäisten vuosien toiminta rajautuu lähemmän tarkastelun ulkopuolelle. Marjaliisa Hentilä & Seppo Hentilä, *Tasavallan ensimmäiset. Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925*. Siltala 2022.
11. Amanda-äidille lähetetyt kirjeet alkavat yleensä sanoilla ”rakkaat omaiset”, mikä viittanee äitiin ja Alma-sisareen, ja välillä myös nimenomaisesti ”rakkaat Mamma ja Alma”.

kiin työn perässä.¹² Kaupunkityöväestön elinolot olivat kuitenkin vaikeat. Työpäivät olivat pitkiä ja raskaita – potentiaalisesti vaarallisiakin – ansiot olivat heikot, asuntojen määrä riittämätön ja asumisolosuhteet puutteelliset. Yhdessä epäkohdat synnyttivät kokonaisvaltaista kurjuutta työläiskaupunginisiin.¹³ Työväenkysymys, eli miten puuttua näihin ongelmiin, oli ajankohtainen. Työväenliikkeen kannalta merkittävä askel nähtiin 1880-luvulla, kun kateederisocialismista kiinnostunut tehtailija Viktor Julius von Wright (1856–1934) perusti Helsinkiin työväenyhdistyksen. Tarkoituksena oli korjata epäkohtia, mutta myös hillitä työväen haluja omaehtoiseen järjestäytymiseen ja estää sosialismin leviäminen Suomeen. Lopulta osoittautui kuitenkin mahdolltomaksi estää työväenliikettä itsenäistymästä. Suomen Työväenpuolue perustettiin vuonna 1899 ja neljää vuotta myöhemmin puolue laati itselleen sosialistisen ohjelman.¹⁴

Työväestön järjestäytyessä yhä tiiviimmin heräsi myös kritiikkiä sitä kohtaan, miten sosiaalipoliittisia kysymyksiä hoidettiin porvarillisissa kaupunginvaltuustoissa. Esimerkiksi Helsingin kaupunginvaltuustoa arvosteltiin lehdistössä siitä, että se teki vain välttämättömimmät toimet heikompiensaisten olojen turvaamiseksi.¹⁵ Tähän epäkohtaan pyrittiin Helsingissä puuttamaan vuosisadan viimeisinä vuosina, kun muutamat kaupunginvaltuutetut ehdottivat komitean perustamista selvittämään, miten kaupunki voisi aktiivisesti poistaa työväenluokan kohtaamia ongelmia. Komitean johdossa toimivat entinen senaattori ja silloinen kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Leo Mechelin (1839–1914) sekä vankeinhoitohallituksen ylijohdaja Alexis Gripenberg (1852–1927). Komitean mietinnön seurauksena perustettiin toukokuussa 1898 työväen-

asiain lautakunta, jonka johtosääntö vahvistettiin seuraavan vuoden tammikuussa. Lautakunta koostui pääasiassa säätyläisten edustajista, mutta vuosien varrella jäseneksi valittiin myös muutama työläinen.¹⁶ Lautakunnan tehtävänä oli antaa valtuustolle lausuntoja ja tehdä ehdotuksia työväestöä koskevissa asioissa, panna täytäntöön valtuuston päätökset työväen asioissa sekä valvoa työväen laitoksia.¹⁷

Työväestön piiristä kumpuava tyytymättömyys heijastui myös oikeudellisiin asioihin. Kysymys vähävaraisten mahdollisuudesta saada oikeudellista apua ei nimittäin ratkennut lopullisesti köyhäinasianajan virkojen perustamiseen. Tyytymättömyys on suoraan luettavissa työväenlehtien sivuilta. Esimerkiksi kesäkuussa 1899 *Työmiehesä* otettiin ilolla vastaan juristi ja kansalaisaktivisti Jean Boldtin avaama lakiasiaintoimisto, jonka kerrottiin toimivan ”sorrettujen avuksi”. Jutussa viitattiin muun muassa työtaturmiin, joissa olisi kaivattu juristin apua korvauksen saamiseksi.¹⁸

Mutta vaikea on täällä pääkaupungissa ollut saada lakimiehen apua näihin oikeusjuttuihin. Tuntuu kuin olisi heidän kesken sopimus tehty, ettei työväenpyrinnöille anneta tukea laista. Useat asianajajat ovat suoraan sitä mieltä, ettei työväen suojelemiseksi säädetyille laille käytännössä ole annettava lain arwoa. Heistä tuo lainsäädäntö kaiketi ei ole oikeudenmukainen, ja asianajajointansa he tietysti käyttävät oman puoluekantansa hyväksi. Sen ohessa on monella lakitoimistolla täällä niin korkeat palkkiowaatimukset awustansa, ettei köyhä woi heiltä irtauttaa sitäkän wähää, mitä kenties muutoin olisi saatawissa. Tosin on meillä palkattu köyhäinasianajaja, mutta

12. Heikki Waris, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. Into 2016,30–31 (ilm. alun perin 1932 & 1934).
13. Lauri Haataja et al. *Suomen työväenliikkeen historia* (3. painos). Työväen Sivistysliitto ja Kansan Voima 1978, 33–35.
14. Haataja et al. 1978, 39–40, 47–56.
15. Sven-Erik Åström, Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Teoksessa Ragnar Rosén et al. (toim.) *Helsingin kaupungin historia IV:2*. Helsingin kaupunki 1956, 106, 159–160; Kuusanmäki & Piilonen 1987, 220.
16. Kuusanmäki & Piilonen 1987, 222.
17. Einar Böök, *Helsingin kaupungin työväenasiaain lautakunta 1898–1913. Historiikka*. Helsingin kaupungin sosialilautakunta 1915, 9.
18. Lakiasiaintoimisto sorrettujen avuksi. *Työmies* 22.6.1899, 1. Nimimerkin A.B.M. kirjoittama teksti on mitä ilmeisimmin *Työmiehen* silloisen toimitussihteerin, työväenliikkeen johtajiin kuuluneen August Bernhard Mäkelän kynästä. Mäkelästä ks. Auvo Kostiainen, *Mäkelä, Aukusti Bernhard*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4.SKS 2000. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-002923>. Boldtista, ks. Henrik Knif, *Boldt, Jean*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2010. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-008883>.

työväestön lakimiestarvetta hän ei ole täytännyt suotawassa määrässä – syistä, joita en tunne.¹⁹

Tulevina vuosina työväenlehdissä ilmestyi enemmänkin vastaavia kirjoituksia. Niissä katsottiin, etteivät köyhäinasianajat olleet hoitaneet asiakkaidensa juttuja tarpeeksi tarmokkaasti, ja epäiltiin, että porvarillisten kaupunginvaltuustojen nimittäminä he kuitenkin pitivät enemmän työnantajien kuin työntekijöiden puolia.²⁰ Lehdissä viitattiin myös siihen, miten esimerkiksi rautatieläisten oikeusapu oli toteutettu muissa maissa. Lisäksi tuotiin esille, kuinka työväenyhdistykset ulkomailla olivat itse perustaneet jäsenilleen lakiasiainoimistoja.²¹

Asenneilmapiirin kiristyminen oikeusapukysymyksen ympärillä ei jäänyt huomaamatta Helsingin työväenasiain lautakunnalta, sillä järjesteltäessä lautakunnan sihteerintointia siihen sisällytettiin myös oikeudellinen neuvonta. Marraskuussa 1902 lautakunnan puheenjohtaja, roomalaisen kirjallisuuden professori F. W. Gustafsson (1853–1924) esitti väliaikaisen työväensihteeristön perustamista. Tässä hän viittasi esimerkkinä nimenomaan Saksaan, jossa vastaavia sihteeristöjä (*Arbeitersekretariat*)²² oli ollut jo jonkin aikaa toiminnassa. Kokoustettuaan asiasta useamman kerran lautakunta katsoi, että olisi

tarpeen palkata ”juridisella ja yhteiskuntapoliittisella alalla taitava henkilö”, ja päätti esittää työväenasiain konsulentin palkkaamista. Tämän tehtäviin olisi kuulunut muun muassa laatia erinäisiä tilastoja ja raportteja työväenasioissa. Lisäksi tehtäviin olisi kuulunut antaa työntekijöiden ja työnantajien tai julkisten virastojen välisiin suhteisiin liittyviä neuvoja. Käytännössä tämä tarkoitti oikeudellista neuvontaa.²³ Kaupunginvaltuusto asetti valiokunnan valmistelemaan asiaa. Valiokunta kiinnitti huomiota siihen, että työväenasiain lautakunnan mainitsemat saksalaiset työväensihteeristöt olivat syntyneet työväestön omasta aloitteesta. ”Pelättävä myöskin olisi, että kaupunginviranomaisten asettama ja kaupungin palkkaama työväenkonsulentti ei saavuttaisi samassa määrässä työväen luottamusta kuin heidän omista riveistään lähtenyt mies”, valiokunta katsoi.²⁴ Epäilyksistä huolimatta se suositteli palkkaamaan lautakunnalle sihteerin, jonka tehtäviin kuuluisi muun muassa ”köyhäinasianajajan ohessa auttaa työväestöä tarpeellisilla neuvoilla.” Sihteerin vuotuiseksi palkkioksi esitettiin 3000 markkaa (noin 14 700 euroa nykyrahassa) ja lisäksi 600 markkaa vastaanottohuoneen järjestämistä varten.²⁵

Työväenasiain lautakunnan sihteerin tointa hakivat kirjaltaja A. Alex. Lindfors, varatuomari Axel Palmgren (1867–1939), lakitieteiden kandi-

19. *Työmies* 22.6.1899, 1. Suomen ensimmäinen laki työtapaturmista (Laki koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta) annettiin vuonna 1895, joten vuoteen 1899 mennessä oli kertynyt jo jonkin verran kokemusta siitä, miten lain suoja käytännössä toteutui.
20. Ks. esim. Köyhäin asianajajan asema. *Länsisuomen Työmies* 26.1.1904, 1; Lain käyttö luokkavaltiossa. *Länsisuomen Työmies* 26.1.1905, 2; Helsingin köyhäinasianajajan. *Työmies* 26.8.1905, 2. Ks. myös Jukka Siro. *Tuomiovalta kansalle. Vallankumousoikeudet sisällissodassa 1918*. SLY 2009, 33–34, 44–46.
21. Ks. esim. Tietoja muista maista. *Rautatien-Lehti* 5.10.1897, 5; Rautatien aloilta. *Työmies* 27.2.1903, 1; Ulkomaalta. *Työmies* 6.2.1904, 3; Ulkomaalta. *Kansan Lehti* 9.2.1904, 3–4.
22. Saksan työväensihteeristöissä annettiin myös oikeudellista apua, ks. Hiroki Kawamura, For Workers and for the Disadvantaged. Legal Advice Centres in Germany from the Late Nineteenth Century to the Early Twentieth Century. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021, 123–125. Työväenasiain lautakunta oli muutenkin kiinnostunut siitä, miten sosiaalitoiminta oli järjestetty muualla Euroopassa ja esimerkiksi vuonna 1907 lautakunnan v.t. sihteerin oli matkustanut Frankfurtiin tutustumaan *Soziales Museumiin* tavoitteena perustaa myös Helsinkiin yhteiskunnallinen toimisto, jonka kirjastossa olisi yhteiskunnallista kirjallisuutta saatavilla, Bööck 1915, 11. Ks. m. Einar Böökin kirjoitus, jossa käsitellään myös oikeusapua, Einar Bööck, Frankfurt am Main'in 'Soziales Museum'. *Helsingin Sanomat* 26.7.1907, 3–4.
23. Bööck 1915, 9–10.
24. *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1903*. Helsingin kaupunki 1907, 73–76. Tämä ei ollut perusteeton pelko esim. työväenlehdissä esiintyneiden kirjoitusten valossa. Myös SDP esitti vuoden 1903 puolueohjelmassaan, että oikeusapu tulisi järjestää niin, että vähävaraiset itse voisivat valita köyhäinasianajajan, ks. J. K. Kari (toim.), *Toisen Suomen Työväen Puoluekokouksen (5:n työväenyhdistysten edustajainkokouksen) Pöytäkirja (Kokous pidetty Forssassa elok. 17–20 p. 1903)*. Suomen työväen puoluehallinto 1903, 182, 186.
25. *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1903*, 73–76. Tehtävään valitun K. J. Ståhlbergin tilikirja vuodelta 1904 näyttää, että hänelle maksettiin kuukausittain 300 markan palkka, eli vuodessa 3600 markkaa. Summa vastasi siis sitä, mitä oli esitetty. Palkka säilyi samansuuruisena myös vuonna 1905. Merkittämättömät muistikirjat, Muistikirjoja 1881–1927, 43 K. J. Ståhlbergin arkisto [KJSA], Kansallisarkisto [KA].

daatti Leo Ehrnrooth (1877–1951) sekä lakitieteen tohtori K. J. Ståhlberg. Lautakunta käsitteli hakemuksia kokouksessaan 11.9.1903, ja mielipiteet jakautuivat eri hakijoiden kesken. Tehtailija K. A. Bergman katsoi Ståhlbergin olevan merkittävästi meritoituneempi kuin kanssahakijansa. Kunnallisneuvos C. E. Degerholm puolestaan piti Ehrnroothia sopivimpana tehtävään, sillä tämän opinnot olivat suuntautuneet sihteerin työn kannalta keskeisimpiin aloihin ja tämä pysyisi keskittymään täysin sihteerintyöhön. Tehtailija Viktor von Wright ja puheenjohtaja, professori F. W. Gustafsson jakoivat Degerholmin näkemyksen. Varapuheenjohtaja, maisteri Ernst Nordström (1850–1933) katsoi Palmgrenin olevan hallinnollisen ja käytännöllisen kokemuksensa ja meriittensä vuoksi sopivin sihteeriksi. Äänten jakauduttua lautakunta lähetti asian kaupunginvaltuuston päätettäväksi.²⁶

Sihteerin valinta oli Ståhlbergin mielessä, kun hän kirjoitti syyskuussa 1903 äidilleen Amandalle:

Ehdotusta tehdessään on (...) työväenlautakunta tullut siihen kummalliseen lopputulokseen, että kompetenssin kykeneväisyyden mukaan ovat asettaneet 1) minut 2) nimituomari Palmgrenin 3) lakit. kand. Ehrnroothin, mutta ehdotuksessa Palmgren ja Ehrnrooth olisivat saaneet kumpikin 2 ja minä vain 1 äänen.²⁷

Ståhlberg arveli tämän johtuvan siitä, että Palmgrenilla ei ollut muita töitä tiedossa, ja Ehrnrooth puolestaan oli hiljattain tutkinut työväenasioita ulkomailla.²⁸ Sihteerin valinta selkeästi askarrutti Ståhlbergiä, sillä hän mainitsi haun toistuvasti kirjeissään äidilleen. Lokakuussa hän kirjoitti asian tulevan valtuustossa vireille viikon kuluttua,

ja siksi hän halusi saada valmiiksi tutkimuksensa työttömyydestä Helsingissä, koska työn vastaanottavassa komiteassa oli myös ”vaikuttavia valtuusmiehiä”²⁹

Kirjeessään kaupunginvaltuustolle lautakunta katsoi, että hakijoista Lindfors ei ollut pätevä tehtävään, etenkin ottaen huomioon sihteerin velvollisuuden antaa työväestölle oikeudellisia neuvoja, ja listasi sitten kolmen muun hakijan meriittit.³⁰ Kirjeessä todettiin myös, ettei lautakunta ollut päässyt yksimielisyyteen, mutta enemmistö oli kannattanut Ehrnroothia.³¹ Lindforsin ollessa epäpätevä ja Palmgrenin ilmoitettua vetävänsä hakemuksensa pois³² kaupunginvaltuusto teki ratkaisunsa Ståhlbergin ja Ehrnroothin välillä. Jos valtuusto kävikin keskustelua hakijoiden ansioista ja valinnan perusteista, siitä ei ole merkintää pöytäkirjassa. Valtuutetuille Ståhlberg oli joka tapauksessa jo tuttu ja arvostettu kollega, sillä hän toimi kaupunginvaltuutettuna vuosina 1901–1903. Vaalissa 10.11.1903 Ehrnrooth sai 12 ääntä ja Ståhlberg 18. Näin ollen Ståhlberg valittiin lautakunnan sihteeriksi vuoden 1904 alusta alkavalle kolmivuotiskaudelle.³³

Ståhlberg ja oikeudellisen neuvontatoiminnan käynnistyminen

Kaupunginvaltuuston vuonna 1903 vahvistama ohjesääntö työväenasiain lautakunnan sihteerille oli suppeahko. Sen mukaan sihteerin tuli antaa lausuntoja ja selvityksiä työväenkysymyksissä, laatia tilastoja sekä valvoa työväen laitoksia. Oikeusavun osalta sihteerin tehtävä oli muotoiltu seuraavasti: ”Lautakunnan ohjeen mukaan ja aikana, jonka Lautakunta määrää, maksutta antaa työväestöön kuuluville henkilöille tietoja ja neuvoja kysymyksissä, jotka koskevat toiselta

26. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 11.9.1903, § 2, Ca:5, Helsingin kaupunginarkisto [HKA].

27. K. J. Ståhlberg [KJS] Amanda Ståhlbergille [AS] 18.9.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 Ståhlberg-suvun arkisto [SSA], KA. Äänten jakautumisen Ståhlberg oli ilmeisesti kuullut väärin, sillä oikeasti ne olivat jakautuneet 3-1-1.

28. KJS AS:lle 18.9.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

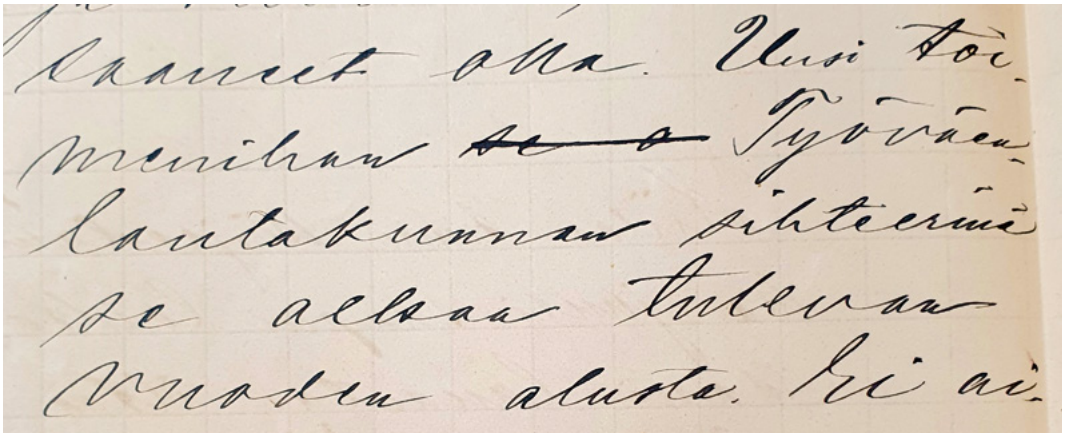
29. KJS AS:lle 9.9., 18.9., 25.10. ja 21.11.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

30. Ståhlbergin ansioista mainittiin hänen hallinto-oikeuden ja kansantalouden apulaisen virkansa yliopistolla, pitkäaikainen toiminta oikeuden ja siviilihallinnon parissa sekä aktiivinen kirjallinen toiminta.

31. Työväenasiain lautakunnan kirje Helsingin kaupunginvaltuustolle 11.9.1903, Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteinen, 10.11.1903, Sig. F, pag. 583, 585, Ca:29, HKA. Kirjeen ylälaitaan on tehty haalea lyijykynämerkintä, jonka sisältö jää hieman tulkinnanvaraiseksi: ”Ståhlberg & Palmgren torde ha vid ansökningen uttalar önskan att icke bli nämnda som sökande.”

32. Axel Palmgrenin kirje Helsingin kaupunginvaltuustolle 7.11.1903, Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteinen, 10.11.1903, Sig. G, pag. 584, Ca:29, HKA.

33. Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteinen, 10.11.1903, §5 ja §31, pag. 574, 578, Ca:29, HKA; Blomstedt 1969, 164.

puolen työntekijäin ja toiselta puolelta työnantajain ja julkisten viranomaisten ja laitosten välisiä suhteita.”³⁴

Joulukuussa 1903 työväenasiain lautakunnan pöytäkirjaan oli merkitty maistraatista tullut lautakunnan sihteerintointia käsitellyt pöytäkirjanote, ja todettiin, että sihteerin pitäisi pitää vähintään kaksi iltavastaanottoa viikossa ja tämä olisi saatettava lehdissä tiedoksi yleisölle.³⁵ *Työmiehessä* julkaistuista ilmoituksista käy ilmi, että ainakin heinä- ja elokuussa 1904 Ståhlberg tarjosi neuvoja maanantaisin ja torstaisin klo 20–21 Korkeavuorenkatu 2:ssa.³⁶ Lokakuussa 1905 Ståhlberg antoi neuvoja samassa osoitteessa maanantaisin ja torstaisin klo 19–20.³⁷ Ilta-aikaan sijoittunut toiminta mahdollisti pitkää työpäivää tehneille työläisille oikeudellisten neuvojen hakemisen päivän töiden päätteeksi. Kaupungin köyhäinasiainajaja piti puolestaan vastaanottoaan aamupäivisin klo 9–10.³⁸ Sihteerin tarjosi neuvoja maksutta toisin kuin köyhäinasiainajaja, jonka avusta piti pääsääntöisesti suorittaa pieni korvaus.

Ståhlbergin sihteerin pesti alkoi tammikuussa 1904, ja ensimmäisen asiakkaansa hän otti vastaan 4. tammikuuta. Rautateillä työskennellyt kirvesmies Kustaa Konttinen oli pudonnut katolta loukaten kätensä ja päänsä, ja hänelle oli myönnetty korvausta ajalle 13.2.–31.3.1903. Myö-

■ Kuva 1: K. J. Ståhlberg kertoi tulevasta sihteerin tehtävästään äidilleen kirjeitse marraskuussa 1903. K. J. Ståhlberg Amanda Ståhlbergille 21.11.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

hemmät korvaushakemukset oli hylätty. Ståhlberg katsoi, ettei tapauksessa olisi voitu myöntää vuotuista korvausta, mutta tilapäistä korvausta voitaisiin suorittaa pidempään, jos todistuksilla pystyttäisiin osoittamaan Konttisen työkyvyttömyys.³⁹ Heti seuraavana päivänä Ståhlberg kirjoitti tapauksesta äidilleen: ”Eilen oli minulla nyt ensimmäinen vastaanottoni ja silloin kävikin yksi neuvonkysyjä, eräs rautatien palveluksessa loukkaantunut työmies, joka ei ollut tyytyväinen siihen korvaukseen, jonka hän oli rautatieltä saanut.”⁴⁰

Helmikuussa 1904 *Päivälehdessä* julkaistiin lyhyt kunnallisverotuksen toteuttamista koskeva uutinen. Työväestöä muistutettiin siitä, että neuvoja on mahdollista saada: ”Sen johdosta, että muutoksenhaku aika kaupungin tämänvuotisesta taksotuksesta nyt on käsissä, huomautettakoon, että kunnallisverotusta koskevia neuvoja voidaan saada työväenasiain lautakunnan sihteeriltä.” Itse asiassa juttu muistutti enemmän ilmoitusta, sillä

34. *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1903*, 73–76

35. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 8.12.1903, Ca:5, HKA.

36. *Työmies* 29.6.1904, 1. Osoitekalenterista päätellen tämä oli hänen kotiosoitteensa, ks. *Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter 1904–1905*, Afd. 2, 504.

37. *Työmies* 3.10.1905, 1.

38. *Helsingin Sanomat* 6.10.1904, 1.

39. Merkitsemätön lehtiö, Muistiinpanoja valituksista ym. 1903–1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA.

40. KJ AS:lle 5.1.1904, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

siinä mainittiin myös missä ja milloin lautakunnan sihteeri oli tavattavissa oikeudellisten neuvojen saamiseksi.⁴¹ Seuraavana päivänä sama ilmoitus julkaistiin *Suomen Kansassa* ja *Uudessa Suomettaressa*.⁴² Kunnallisverotus oli aihe, josta Ståhlberg oli tottunut antamaan kansalaisille neuvoja myös lehtien oikeudellisilla neuvontapalstoilla.⁴³

Ståhlberg kirjasi neuvoa hakeneista asiakkaista lyhyet tiedot pieneen, noin 10x15 cm:n kokoiseen lehtiöön. Osassa tapauksista on kirjattu vain ammatti ja nimi, osassa hieman tarkemmin heidän oikeudellinen ongelmansa, ja osassa on mainittu myös toimenpiteet, joihin on ryhdytty. Ståhlberg on kirjannut lehtiöön satunnaisesti myös muita muistiinpanoja, eikä oikeus-

■ Kuva 2: K. J. Ståhlbergin arkistossa oleva Åkerblomin tapauksen aineisto, joka sisältää muun muassa valokuvia tapahtumapaikalta, todistuksen Kirurgisesta sairaalasta ja vakuutusyhtiö Kullervon tyhjän vahinkoilmoituslomakkeen. Muita asiakirjoja 1890–1910, 99 KJSA, KA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

apuaosioita ole kirjattu kovinkaan systemaattisesti. Ensimmäisellä lehdellä on myös pidetty tukkimiehen kirjanpitoa, josta voi päätellä asiakkaiden määrän olleen 40 vuonna 1904. Kunnallisverotus, palkka- ja vuokra-asiat sekä kysymykset työäenyhdistysten perustamisesta näyttävät olleen yleisimmät tiedustelujen aiheet.⁴⁴

41. Työväen kunnallisverot. *Päivälehti* 24.2.1904, 2.

42. *Suomen Kansa* 25.2.1904, 3; *Uusi Suometar* 25.2.1904, 3.

43. K. J. Ståhlberg, *Lakiasioita*. Otava 1912, 107–188; Mia Korpiola, *Lawyers Providing Legal Aid in Print. Legal Question and Answer Columns in Finnish Newspapers Around 1900*. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021b, 185–220.

44. Merkitsemätön lehtiö, Muistiinpanoja valituksista ym. 1903–1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA.

Yksinkertaisimmillaan kyse oli neuvon antamisesta kuten hatuntekijä Fredrik Nurmen tiedustellessa, oliko neljän alaikäisen lapsen vanhempi vapaa veronmaksusta. Toisissa tapauksissa Ståhlberg auttoi myös kirjallisesti kuten kirjoittaessaan kirvesmies Wilhelm Markkaselle vapautushakemuksen verotuksesta sairauden vuoksi helmikuussa 1904.⁴⁵ Joskus Ståhlberg ohjasi neuvonhakijan toisen juristin puoleen. Esimerkiksi kalliolaista viilari Wilhelm Lundenia hän neuvoo kääntymään kaupungin köyhäinasianajajan puoleen. Lunden ei ollut saanut vuokrasopimusta ja oli maksanut vuokransa ”ilman kuittia milloin millekin isännän talonväestä”. Nyt vuokranantaja vaatii 100 markkaa enemmän maksua, kuin mitä Lunden katsoi olevansa velkaa. Erässä toisessa, elatusmaksuja koskeneessa tapauksessa ”nainen, jonka sulhanen [on] Fazerin karamelli-tehtaassa oleva puolalainen”, ohjattiin asianajaja Poppiuksen⁴⁶ luo. Yhdessä hyvin niukasti kuvatussa, kenties perintöä koskeneessa tapauksessa neuvonhakijaa taas kehoitettiin kääntymään asianajotoimisto Ignatius & Renvallin puoleen.⁴⁷ Muistiinpanoista ei käy ilmi, miksi Ståhlberg ei hoitanut tapauksia itse, mutta syynä voi olla se, että riidan aihe ei kuulunut lautakunnan sihteerin toimenkuvaan – kuten elatus- ja perintöasiat – tai että tapauksessa olisi mentävä tuomioistuimeen, mikä ei kuulunut sihteerin tehtäviin.

Yhden tapauksen osalta Ståhlbergin arkistosta löytyy enemmän aineistoa. Työmies Gustaf Åkerblom oli ollut 3.5.1904 työmaalla kivitöissä, kun kivi oli lentänyt hänen silmänsä, minkä seurauksena hänen oikea silmänsä sokeutui. Ståhlbergin kirjoittama tapahtumainkuvaus jatkuu: ”Puhutellut köyhäinasianajajaa, joka arvellut, ettei asiassa olisi mitään tehtävää, sekä ammattientarkastajaa, joka neuvonut itse alkamaan oikeuden käynnyn [sic] (...)”. Tapaus oli mennyt raastuvanoikeuteen, joka oli kuitenkin hylännyt Åkerblomin korvausvaatimuksen todeten, ettei vuoden 1895 laki pakollisesta työtaturmavakuutuksesta koskenut kyseistä työnantajaa. Ilmeisesti Åkerblom oli

tässä vaiheessa kääntynyt työväenasiain lautakunnan sihteerin Ståhlbergin puoleen. Ohjesäännön mukaan Ståhlbergin olisi pitänyt antaa vain suullisia neuvoja, mutta hän kirjoitti Åkerblomin puolesta valituksen Turun hovioikeudelle. Siinä perustellaan, miksi kyseistä lakia pitäisi soveltaa tässä tapauksessa ja minkä suuruinen korvaus Åkerblomille kuuluisi. Lautakunnan sihteeri ei kuitenkaan voinut ajaa asiaa tuomioistuimessa, joten Ståhlberg pyysi avuksi turkulaista asianajajaa ja nuorsuomalaisvaikuttajaa Antti Mikkolaa (1869–1918). Papereiden päälle on kirjattu: ”Lähet. 10/10 1905 Antti Mikkolalle sillä puheella, että saa palkkion jos voitetaan (...)”.⁴⁸ Mikkola siis mitä ilmeisemmin lupautui auttamaan Åkerblomia *pro bono*, jos juttu hävittäisiin.

Työväen piirissä vallinnut käsitys siitä, ettei köyhäinasianajaja oikeasti taistellut vähävaraisten puolesta sai varmasti tulta alleen Åkerblomin tapauksen kaltaisista jutuista, joissa köyhäinasianajaja ei ollut mitään ilmeisimmin tehnyt mitään asian eteen. Tässä tapauksessa kuitenkin työväenasiain lautakunnan sihteeri täytti juuri sen tarpeen, jonka tällä katsottiin olevankin.

Lautakunnan arkistoaineistosta ei valitettavasti löydy varsinaista sihteerin raporttia ensimmäisen vuoden toiminnasta. Edellä mainitun muistilehtiön lisäksi sihteerin neuvontatyöstä voi saada jonkinlaisen käsityksen *Helsingin Sanomissa* julkaistusta uutisesta. Siitä käy ilmi, millaisissa asioissa Ståhlberg oli päässyt opastamaan ihmisiä vuonna 1904. Pääasiassa asiat olivat koskeneet kunnallisverotusta – kenties helmikuisen lehti-ilmoittelun satoa – työnantajan vastuuta työntekijän ruumiinvammasta, palkkausriitoja, asumusriitoja, valituksia asiattomasta työstä erottamisesta, kysymyksiä työväenyhdistysten perustamisesta, ammattiyhdistysten varojen hoitoa sekä vaivaishoito- ja holhousasioita. Sihteeri nosti esiin myös neuvontatoiminnassa tehdyn havainnon, että kivitöitä harjoitettiin usein ilman työntekijälle hankittua työtaturmavakuutusta. Asuinvuokraan liittyvien riitojen Ståhlberg puo-

45. Ibid.

46. Ei ole täysin selvää, kehen Ståhlberg viittaa kirjoittaessaan asianajaja Poppiuksesta. Mahdolliset vaihtoehdot ovat asianajotoimisto Böök & Poppiuksen osakas Wilhelm (Wille) Gabriel Poppius tai Helsingin köyhäinasianajaja Georg Fredrik Willehad Poppius. Ensimmäinen vaihtoehto lienee todennäköisempi, sillä köyhäinasianajajaan viitattaessa hän käytti tuota nimitystä.

47. Merkitsemätön lehtiö, Muistiinpanoja valituksista ym. 1903–1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA.

48. Ibid.; Åkerblomin tapausta koskevat paperit, Muita asiakirjoja 1890–1910, 99 KJSA, KA. Sitä miten asia hovioikeudessa ratkesi, ei valitettavasti pystytty selvittämään tämän artikkelin puitteissa.

lestaan katsoi johtuvan useimmiten siitä, että työväestö vuokrasi huoneita ilman kirjallisia sopimuksia.⁴⁹ Neuvontatoiminta antoi Ståhlbergille myös aitiopaikan saada käytännön tietoa niistä epäkohdista, joita työväki kohtasi päivittäisessä elämässään. Tämä oli arvokasta tietoa lautakunnalle myös sen muita tehtäviä ajatellen. Vastavasti sihteerin muut työtehtävät, joiden parissa Ståhlberg joutui pohtimaan laajasti erilaisia sosiaalipoliittisia teemoja kuten asuntokysymystä, työnvälitystoimintaa ja työriitojen sovittelua, toivat hänelle varmasti myös ymmärrystä oikeusapujuttujen hoitamiseen.

Ståhlbergin sihteerikaudelta ei valitettavasti ole tiedossa tarkkaa lukua oikeudellisten neuvontakäyntien määrästä toisin kuin myöhempien vuosien raporteissa. *Helsingin Sanomissa* referoidussa vuosikertomuksessa sihteerin nosti esille, että oikeusaputoiminnasta on ilmoitettu sanomalehdissä ja kirjallisesti työväenyhdistyksille, ”mutta tulos ei ole ollut tyydyttävä”. Vähäisen kävijämäärän arveltiin johtuvan tiedon puutteesta. Siksi ehdotettiin, että jatkossa työväen sanomalehdissä julkaistaisiin ”pysyvä ilmoitus”.⁵⁰ Tämä toteutuikin pian, sillä huhtikuun lopulta 1905 lähtien *Työmieheissä* julkaistiin säännöllisesti pari kertaa viikossa ilmoitus sihteerin tarjoamista oikeudellisista neuvoista.⁵¹ Kävijämäärän voi arvella liikkuneen joissain kymmenissä – Ståhlbergin muistiinpanojen mukaan 40:ssä vuonna 1904 – ja lähteneen hiljalleen nousuun ottaen huomioon, että vuonna 1906 asiakkaita oli jo 176. Lokakuussa 1905 Ståhlberg kertoi äidilleen, että ”[v]astaanotoilla on ollut myöskin sangen paljon neuvon kyselijöitä.”⁵²

Kertomuksessa sihteerin toiminnasta vuonna 1905 todettiin, että työväenlehdissä ilmoittaminen näytti jossain määrin vaikuttaneen asiakaskäyntien lisääntymiseen. Oikeudellista neuvoa oli annettu myös asioissa, jotka eivät kuuluneet sihteerin toimenkuvaan, nimittäin perintö- ja testamenttiasioissa, kiinteistökaupoissa, konkurssivalvonnoissa sekä kiinnitysasioissa. Tämä kuvastanee sitä, että yhä useammat työläiset olivat tulleet tietoisiksi lautakunnan tarjoamasta oikeusapupalvelusta ja päättivät kysyä neuvoa mihin tahansa oikeudellisiin ongelmiinsa. Sihteerin oli vuoden aikana antanut neuvoja, laatinut kirjelmiä, hankkinut selvityksiä ja joissain tapauksissa ohjannut asiakkaan köyhäinasianajajan tai muun asianajajan luokse.⁵³

Oikeudellisen neuvonnan lisäksi Ståhlberg perehtyi työväestön oikeudelliseen asemaan, kun lautakunta antoi hänelle maaliskuussa 1904 tehtäväksi laatia selvityksen siitä, miten muissa maissa on toimittu konflikteissa työnantajien ja -tekijöiden välillä.⁵⁴ Erityisen ajankohtaiseksi aihe muodostui vuoden 1904 syksyn lakkoaltojen, ja etenkin Voikkaan lakon myötä.⁵⁵ Lukuisat muistiinpanot Ståhlbergin arkistossa, samoin kuin kirje äidilleen kuvastavat hänen aktiivista työskentelyään aiheen parissa.⁵⁶ Työ tuli päätökseen, kun *Työriitain sovittaminen ja ratkaiseminen* julkaistiin vuonna 1905.⁵⁷

Eräs Ståhlbergin hankkeista sihteerinä oli lautakunnan kirjaston kasvattaminen ja järjestäminen Kööpenhaminasta saadun mallin mukaisesti. Marraskuussa 1904 hän raportoi lautakunnan kokouksessa, että kirjajhyllyn hankinnan jälkeen kirjat oli voitu järjestää ja luetteloida. Kaikkiaan

49. Työväenasiain lautakunnan sihteerin. *Helsingin Sanomat* 1.4.1905, 4.

50. Ibid. Tuolloin sihteerin tehtävää hoiti lakit. kand. Leo Ehrnrooth Ståhlbergin ollessa virkavapaana valtiopäivien vuoksi. Vuosikertomuksen laatimisessa Ståhlberg on kuitenkin oletettavasti ollut mukana. Sihteerin raportti vuodelta 1905, Työväenasiain lautakunta Db:1, HKA.

51. *Työmies* 1905–1908.

52. KJS AS:lle 2.10.1905, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

53. Sihteerin raportti vuodelta 1905; Työväenasiain lautakunta Db:1, HKA. Raportin on laatinut tammikuussa 1906 E. W. Walldén, joka toimi vt. sihteerinä Ståhlbergin erottua virastaan joulukuussa 1905. Oikeudellisten ongelmien moninaisuus ja kysymysten lisääntyminen näkyivät myös esim. viipurilaisen työväenlehden *Työn* oikeudellisella neuvontapalstalla, joka jouduttiin lopettamaan suoranaisen kysymystulvan vuoksi jo pian käynnistymisensä jälkeen vuonna 1914, ks. Korpiola 2021b, 213.

54. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 30.3.1904, Ca:6, HKA.

55. Blomstedt 1969, 163–164. Voikkaan tehtaalla Kymenlaaksossa vuosina 1904–1905 käyty työtaistelu kytketty työntekijöiden esimiästään vastaan esittämiin syytöksiin seksuaalisesta häirinnästä. Kysymys siveellisyydestä toi tapahtumille runsaasti julkisuutta. Ks. Lauri Strengell, *Taistelu siveellisyyden puolesta? Voikkaan lakko 1904–1905*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto 2005.

56. Lausunto työväenasiain lautakunnalle Helsingissä 1904, Kunnallinen toiminta 1903–1904, 94 KJSA, KA; KJS AS:lle 30.8.1904, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

57. K.J. Ståhlberg, *Työriitain sovittaminen ja ratkaiseminen*. Otava 1905.

kirjastossa oli 105 nidettä ja lukuisia sitomattomia kirjoituksia.⁵⁸ Ståhlbergin kaudella järjestyneemmän muodon saanut kirjasto kehittyi edelleen seuraavina vuosina. Vuonna 1909 kirjavarasto oli jo varsin mittava. Se sisälsi runsaasti sosiaali- ja yhteiskuntapoliittista sekä työväensuojelullista kirjallisuutta – paljon erityisesti saksan kielellä – mutta myös muutamia oikeudellisia teoksia.⁵⁹ Tarkoituksena oli, että sihteeri pystyisi kirjaston avulla perehtymään työväestön oloja koskevaan kirjallisuuteen. Myöhemmin kuitenkin nousi esille ajatus, että kirjaston voisi avata myös yleisön saataville. Sihteeri kertoi asiakkaiden tiedustelleen tällaista mahdollisuutta.⁶⁰ Taustalla oli ajatus sosiaalisen toimiston perustamisesta ulkomaisen mallin mukaan. Siellä asiakkaat olisivat voineet myös kirjaston antiin perehtymällä saada neuvoja sekä oikeudellisissa ongelmissaan että yleisemmin sosiaalisissa kysymyksissä.⁶¹ Hanke toteutui, kun hiljattain perustettu Sosiaalipoliittinen yhdistys päätti yhdessä Kansantaloudellisen yhdistyksen ja Ekonomiska Samfundetin kanssa perustaa Sosiaalisen keskusliiton ja keskustuomiston. Keskustuomiston tarkoitus oli ulkomaisten esikuvien mukaisesti ”kerätä, järjestää ja jakaa” yhteiskunnallisia tietoja. Toimisto aloitti toimintansa Einar Böökin johdolla Helsingissä vuonna 1911, mutta sen toiminta jäi lyhytikäiseksi.⁶²

Ståhlbergin toimikausi sihteerinä jäi vain kahden vuoden pituiseksi. Joulukuussa 1905 hän haki eroa tehtävästään, koska oli tullut valituksi senaatin kauppa- ja teollisuustoimikunnan päällikök-

si.⁶³ Ståhlbergin tilalle virkaa tekeväksi sihteeriksi tuli E. W. Walldén (1869–1921).⁶⁴ Ståhlbergin toimi sihteerinä oli ollut tauolla jo joulukuun 1904 ja huhtikuun 1905 välisenä aikana, kun hän osallistui valtiopäiville porvarissäädyn edustajana Haminasta. Tuona aikana häntä sijaisti sihteerinä Leo Ehrnrooth, joka oli ollut reilua vuotta aiemmin hänen kilpahakijansa tehtävää täytettäessä.⁶⁵

Oikeusaputoiminnan kehittyminen Böökin sihteerivuosina

Ståhlbergin jälkeen E. W. Walldén hoiti sihteerin tointa noin vuoden ajan, kunnes luopui tehtävästä tammikuussa 1907. Walldénin tilalle sihteeriksi valittiin Einar Bөөk, joka toimi tuolloin Helsingissä asianajajana.⁶⁶ Walldénin ja erityisesti Böökin sihteerivuosilta on säilynyt enemmän tietoa oikeusaputoiminnasta. Vuonna 1915 julkaistuun, Böökin laatimaan työväenasiain lautakunnan historiikkiin on koottu informatiiviset taulukot siitä, mitkä oikeusapua hakeneiden henkilöiden taustat olivat (taulukko 1) ja millaisissa asioissa he kaipasivat sihteerin neuvoja (taulukko 2).

Taulukko 1 paljastaa, että asiakkaiden määrä kasvoi huomattavasti oo-luvun viimeisinä vuosina. Merkillepantava on myös asiakkaiden sukupuolijakauma. Neuvoa hakeneista kaksi kolmasosaa oli miehiä ja yksi kolmasosa naisia. Verrattuna Helsingin köyhäinasianajajaan tilanne oli juuri päinvastainen: köyhäinasianajajan asiakaskunnasta 2/3 oli naisia ja 1/3 miehiä.⁶⁷ Näillä Hel-

58. 28.11.1904 § 5, Työväenasiain lautakunta, Ca:6, HKA; Blomstedt 1969, 165.

59. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909 ynnä 3 liitettä*. Helsingin kaupunginvaltuuston työväenasiain lautakunta 1910, 19–25; Bөөk 1915, 12.

60. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908 ynnä kaksi liitettä*. Helsingin kaupunginvaltuuston työväenasiain lautakunta 1909, 9; *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909*, 9–10.

61. Bөөk 1910; Bөөk 1915, 10–11; ks. m. Bөөk, *Edistyksen uralta. Kirjoitelmia ja esitelmia*. Edistysseurojen kustannus-osakeyhtiö 1919, 97–104. Saksalaisista sosiaalisista toimistoista, jotka yhdistivät toimintaansa myös oikeudellista neuvontaa, ks. esim. Kawamura 2021, 125–126. Saksassa mallia oli otettu mm. lontoolaisesta Toynbee Hallista, jossa sosiaaliseen toimintaan oli yhdistetty oikeudellinen apu, ks. Asa Briggs & Anne Macartney, *Toynbee Hall. The First Hundred Years*. Routledge 2011 (ilm. alun perin 1984), erit. 50, 64. Sosiaalityön ja oikeusavun yhteydestä Yhdysvalloissa, ks. Felice Batlan, *Women and Justice for the Poor. A History of Legal Aid, 1863–1945*. Cambridge University Press 2015.

62. Yhteiskunnallinen Keskusliitto ja Keskustuomisto. *Helsingin Sanomat* 1.9.1911, 4; Katri Hellsten, Työväensuojelun ja sosialivakuutusyhdistyksen synty ja alkutaival. Teoksessa Risto Jaakkola, Sakari Kainulainen & Keijo Rahkonen (toim.) *Työväensuojelusta sosiaalipoliittikkaan. Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908–2008*. Edita 2009, 23.

63. Bөөk 1915, 10.

64. Juristi E. W. Walldén oli valmistumisensa jälkeen työskennellyt senaatissa ja sittemmin asianajajana. Lisäksi hän toimi työväenasiain lautakunnan vt. sihteeriksi tullessaan myös Helsingin kaupunginvaltuuston sihteerinä. A. W. Westerlund (toim.), *Finlands jurister. Biografiska anteckningar*, Åbo tryckeri och Tidnings aktiebolags förlag 1909, 205–206; E. W. Walldén. *Vaasa* 24.10.1921, 3.

65. Työväenasiain lautakunnan pöytäkirja 28.11.1904 §2, Ca:6, HKA. Sihteerin raportti vuodelta 1905; Työväenasiain lautakunta Db:1, HKA.

66. Bөөk 1915, 10.

67. Vasara-Aaltonen 2021, 174–175.

Taulukko 1.

Neuvonhakijat lautakunnan sihteerin luona vuosina 1906–1910.
Lainattu mukailien Einar Böökin laatimasta historiikista, Böök 1915, 13.

Vuosi	1906	1907	1908	1909	1910
Vastaanottoja			114	144	147
Miehiä			470	829	850
Naisia			227	427	399
Teollisuus- ja käsityöläisiä			304	534	384
Rakennustyöläisiä			120	204	264
Ulkotyöläisiä ja apureita			144	277	300
Palkollisia			37	94	55
Muita henkilöitä			92	197	246
Yhdistyksiä ja virastoja			16	29	12
Kaikkiaan	176	398	713	1285	1261
Asiakkaita per vastaanotto			6,3	8,9	8,6

singissä vähävaraisille oikeusapua tarjonneilla toimijoilla oli siis erilainen profiili, joka houkutti erilaisia asiakkaita. Kärjistäen voisi todeta, että työväenasiain lautakunnan sihteerin tyypillinen asiakas oli fyysisesti raskasta teollisuus- tai rakennustyötä tehnyt mies, kun taas köyhäinasianajan puoleen kääntyi tyypillisimmin kotitaloudessa palkollisena työskennellyt nainen. Tämä heijastui jossain määrin myös siihen, millaisissa asioissa neuvoja pyydettiin. Sekä köyhäinasianajaja että työväenasiain lautakunnan sihteeri neuvoivat usein palkka- tai vuokratyösuhteissa,

mutta esimerkiksi elatusapujutut päätyivät köyhäinasianajajan pöydälle, kun taas lautakunnan sihteerille työtaturmatapaukset olivat tyypillisiä.

Taulukko 2 osoittaa, että työhön liittyvistä oikeudellisista kysymyksistä iso osa koski työtaturmia. Työtaturmilla ja oikeusavun tarpeen tunnistamisella olikin kansainvälisesti katsoen selvä yhteys 1800-luvun teollistuvissa yhteiskunnissa. Englannissa ammattiyhdistysten oikeusapupalvelut syntyivät 1800-luvun lopulla juuri työtaturmien ja niitä koskevan lainsäädännön myötä. Belgiassa puolestaan työtaturmat toimivat pontimena maksutonta oikeudenkäyntiä koskevan lainsäädännön uudistamiselle vuonna 1889. Myös Saksassa, jonka kokemuksiin oikeusavusta Suomessakin usein viitattiin, oli selvä yhteys työtaturmien ja oikeusavun välillä. Uusi sosiaalivakuutuslainsäädäntö, joka piti sisällään myös työtaturmavakuutukset, oli työväestölle usein liian vaikeaselkoista, joten tarve oikeudellisille neuvoille kasvoi.⁶⁸ Suomessa oli 1900-luvun alussa voimassa vuoden 1889 Asetus teollisuusammateissa olevain työntekijäin

suojelemisesta sekä vuoden 1895 laki työtaturmista⁶⁹, joka velvoitti työnantajan vakuuttamaan työntekijänsä tapaturman varalta. Työtaturmia ilmoitettiin vuosisadan vaihteessa jonkin verran alle 2000 vuosittain.⁷⁰ Suomalaisissa työväenlehdissä esille nousivat usein rautatieläisten työtaturmat, ja se, miten oikeusapu oli niihin liittyen järjestetty ulkomailla.⁷¹

Työtaturmien ohella sihteeri joutui neuvomaan usein myös palkkaa ja laitonta irtisanomista koskevilla asioilla. Kuten jo Ståhlbergin toisena sihteerivuonna, myös Böökin kaudella

68. Kate Bradley, *Lawyers for the Poor. Legal Advice, Voluntary Action and Citizenship in England, 1890–1990*. Manchester University Press 2019, 98–99; Bruno Debaenst, *From Pro Deo to Pro Pecunia. An Institutional History of Legal Aid in Belgium*. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021, 69–70; Bruno Debaenst, *A Study on Juridification. The Case of Industrial Accidents in Nineteenth Century Belgium*. *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 81 (2013), 247–273; Kawamura 2021, 121, 144.

69. Laki koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtavasta ruumiinvammasta.

70. Voitto Ahonen, *Sosiaaliturvaa luomassa. Tapaturmaviraston historia 1917–1992*. Tapaturmavirasto 1994, 8–10; Anniina Juujärvi, *Tapaturmavakuutuslainsäädännön historia vuodesta 1895. Vaarallisten töiden varalta kaikkien työntekijöiden turvaksi*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2018, 9–15.

71. Esim. Tietoja muista maista. *Rautatien-Lehti* 5.10.1897, 5; Rautatien aloilta. *Työmies* 27.2.1903, 1. Vasara-Aaltonen 2019, 53.

Taulukko 2.

Työväenasiain lautakunnan sihteerin antamat neuvot aihepiireittäin vuosina 1906–1910.
Taulukko lainattu Einar Böökin laatimasta historiikista, Böök 1915, 13.

Asian laatu	1906	1907	1908	1909	1910
Yhdistyksiä, apukassoja, työsääntöjä ym.	12	14	37	55	26
Korvausta tapaturman johdosta	22	43	52	99	81
Irtisanomista työstä	16	2	13	30	50
Työpalkkoja	13	16	75	132	146
Vajaavaltaiten työtä	1	-	1	4	-
Lakkoja, työsulkuja	2	-	-	50	-
Palkollisasioita	5	6	21	37	14
Muita työväenasioita	4	8	16	9	27
Vuokria ja häätöjä	21	37	62	133	130
Velkomisjuttuja	10	34	52	127	128
Erinäisiä siviilioikeudellisia asioita	47	141	207	294	362
Ulosmittauksia	2	9	10	34	32
Rikosoikeudellisia asioita	10	54	111	142	141
Prosessioikeudellisia asioita	-	-	-	27	36
Taksoitusasioita	5	5	7	25	46
Vaivaishoitoa	1	8	5	9	6
Elinkeino-oikeutta	-	-	3	10	5
Yhteiskunnallisten asioiden selvittelyä	-	-	8	12	3
Erinäisiä tiedusteluja, valituksia ym.	5	21	33	56	28
Yhteensä	176	398	713	1285	1261

korostuivat muut kuin työväenasioihin liittyneet oikeudelliset kysymykset. Vuoden 1908 kertomuksessaan Böök huomautti, että nämä olivat jopa enemmistönä – kuten olivat olleet edellisenäkin vuonna.⁷² Taulukossa 2 näitä löytyy esimerkiksi kohdista ”erinäisiä siviilioikeudellisia asioita” ja ”rikosoikeudellisia asioita”. Sihteerin puoleen kääntyneet naiset kysyivät eniten neuvoa liittyen perheriitoihin, vuokrakysymyksiin, palkollisuhteisiin ja kunnianloukkauksiin.⁷³

Ståhlbergin käynnistämä oikeudellinen neuvontatyö pääsi hiljaisen alun jälkeen vauhtiin vuonna 1905, kun neuvontatoiminnasta ilmoittaminen alkoi kantaa hedelmää. Kävijämäärät alkoivat kuitenkin kasvaa kunnolla Böökin kaudella. Vuonna 1906 kävijöitä oli 176, seuraavana

vuonna 398 ja vuonna 1908 jo 713. Tuolloin päätettiin sihteerin aloitteesta myös lisätä vastaanottopäivien määrää kolmeen päivään viikossa ja ilmoittaa toiminnasta useammassa sanomalehdissä.⁷⁴ Böök harjoitti sekä yksityistä asianajotoimintaansa että lautakunnan sihteerin neuvontapalveluja omassa kodissaan Vuorikatu 22:ssa.⁷⁵ Vuosina 1909–1910 neuvonhakijoita kertyi jo selvästi yli tuhat vuodessa, ja vuonna 1909 Böök siirtyikin tarjoamaan neuvoja lautakunnan hankkimaan huoneistoon Katariinankadulla.⁷⁶ Hän kertoi päivystyksen jatkuneen usein jopa yli tunnin yliajalle neuvoa hakeneiden runsaslukuisuuden vuoksi. Vuonna 1909 tähän vaikutti metalliteollisuuden työsulku, joka aiheutti runsaasti tiedusteluja (ks. m. taulukko 2).⁷⁷

72. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908*, 12.

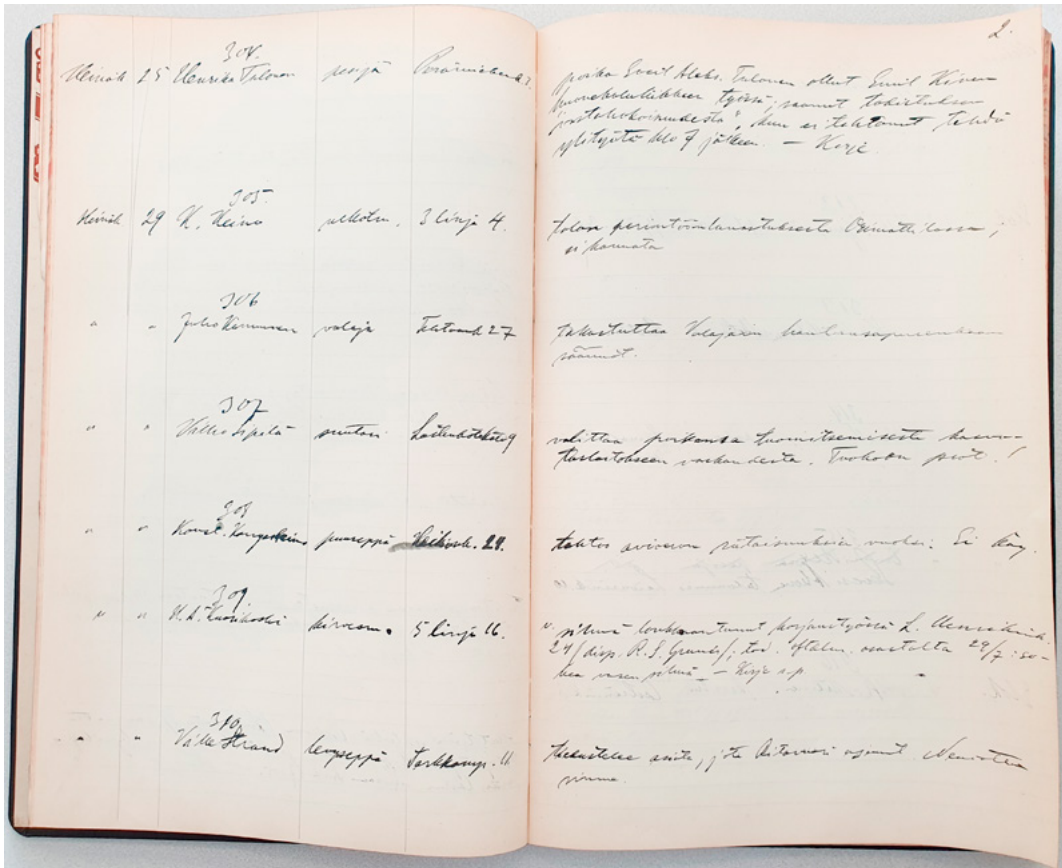
73. *Ibid.*, 11.

74. *Ibid.*, 5, 10.

75. *Helsingin Sanomat* 28.10.1908, 1.

76. XIX Työväenasiain lautakunta, *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1909*. Helsingin kaupunki 1914, 364.

77. *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908*, 5, 10; *Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909*, 10, 12; Böök 1915, 13. Metallityöntekijöiden lakoista ja työnantajapuolen työsuluista vuosina 1906–1909, ks. Johan Koivisto, *Suomen metallityöväen liitto 1899–1930*. Suomen metallityöväen liitto 1963, 132–151.

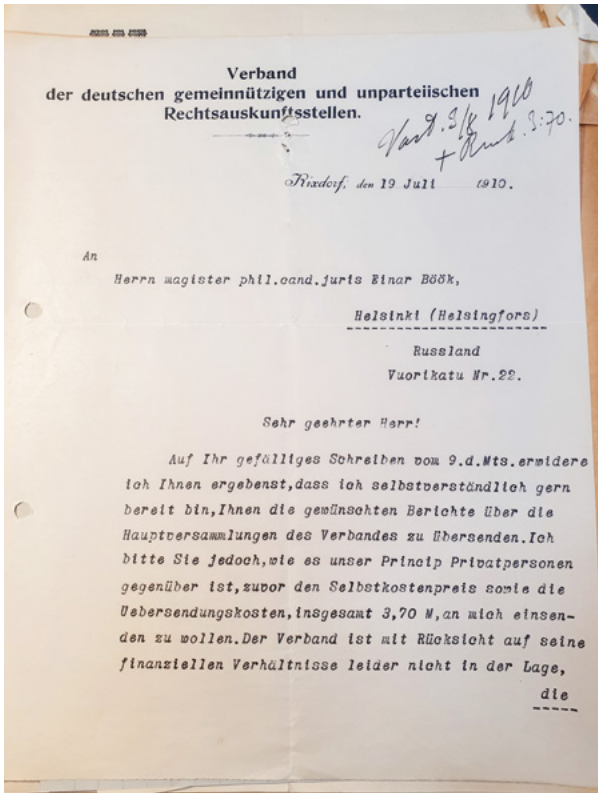

Einar Böök hoiti oikeudellista neuvontaa ilmeisen menestyksekkäästi työväestön luottamuksen saavuttaen, ja se näyttää olleen hänelle tärkeää sekä kehittämisen arvoista toimintaa. Neuvontatoiminnan kautta sihteerille piirtyi myös selkeä kuva siitä, millaisia oikeudellisia väärinymmärryksiä työväellä oli, miltä osin lain-säädäntö oli puutteellista, ja miten lautakunnan toimintaa kannattaisi kehittää. Esimerkiksi pelkkä suullisten neuvojen antaminen oli Böökin mielestä riittämätöntä: "Usein ovat neuvoa kysyvät siksi tietämättömät ja virallisiin menoihin perehtymättömät, ettei heille ole suurta apua suullisesta neuvosta. He eivät osaa sitä käytännöllisesti sittenkään noudattaa." Täältä osin Böök alkoi soveltaa Tanskasta saamaansa oppia. Kööpenhaminassa hän oli tutustunut paikalli-

■ Kuva 3: Vuodelta 1908 on säilynyt kirja, johon Einar Böök merkitsi avunhakijan nimen, ammatin, osoitteen, asian luonteen ja joskus ne toimenpiteet, joihin hän ryhtyi. Merkinnot heinäkuun lopulta osoittavat, kuinka moninaisia asioita asiakkaiden pyynnöt koskivat: työaikoja, perintöä, hautausapurenkkaan sääntöjen tarkastamista, varkaustuomiota, avioeroa, työtapaturmaa sekä jotakin Heikki Ritavuoren ajamaa asiaa. Oikeusneuvotoimiston päiväkirja, pag. 2, Työväenasiain lautakunta Aa:3, HKA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

sen opiskelijajärjestön oikeusaputyöhön, ja ryhtyi soveltamaan siellä hyväksi havaitsemaansa tapaa esittää asiakkaansa vaatimukset kirjallisesti tämän vastapuolelle. Näin toiminta laajeni ohjesäännön mukaisesta suullisten neuvojen antamisesta myös kirjalliseen avustamiseen.⁷⁸

78. Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908, 13; Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1909, 13. Opiskelijajärjestöjen antamasta oikeusavusta kansainvälisesti, ks. Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen, Introduction. Understanding the History of Legal Aid in an International and Comparative Perspective. Teoksessa Felice Batlan & Marianne Vasara-Aaltonen (toim.) *Histories of Legal Aid. A Comparative and International Perspective*. Palgrave Macmillan 2021, 18–19.

■ Kuva 4: Einar Böök toivoi saavansa aineistoa saksalaiselta oikeusaputoimistojen järjestöltä. Böök, Emil Einar, Kansio 1, KA. Kuvannut: Marianne Vasara-Aaltonen.

Sihteerin kertomus vuodelta 1908 osoittaa, että Böökille oli jo muodostunut kuva siitä, että oikeusaputoiminta Helsingissä tulisi järjestää uudelleen. Böökin mukaan köyhäinasianajaja ei enää kyennyt vastaamaan oikeudellisen neuvonnan tarpeeseen, ja ennen pitkää olisi syytä yhtenäistää kunnallinen oikeusapu, joka tällä hetkellä oli kahden eri toimijan käsissä.⁷⁹

Kesällä 1910 Böök oli yhteydessä saksalaisen oikeusaputoimistojen järjestöön (*Verband der deutschen gemeinnützigen und unparteiischen Rechtsauskunftsstellen*), sillä heinäkuussa hän sai järjestöltä kirjeen, jossa suostuttiin hänen

pyyntöönsä saada järjestön kokouskerptomuksia.⁸⁰ Samana kesänä hän teki Helsingin kaupunginvaltuuston myöntämän määrärahan turvin matkan Saksaan, Itävaltaan ja Unkariin pääasiallisena tarkoituksenaan tutustua kunnalliseen asuntopolitiikkaan ja rakennustoimintaan. Samalla hän kuitenkin perehtyi myös oikeusavun järjestämiseen Saksassa. Matkan annin Böök koosti kirjaan *Sosialiselta opintomatkalta* (1910). Oikeusavun osalta matka vahvisti hänen käsitystään siitä, että oikeusapu kaipasi Suomessa uudistamista:

Yleishyödyllinen oikeusapu on kullakin paikkakunnalla järjestettävä yhtenäisen hallinnon ja johdon alaiseksi. Ainoastaan siten voidaan aikaansaada tarpeellinen yhdenmukaisuus asiain käsittelyssä ja yhteiskokemus niissä ilmenevistä, yleisempää merkitystä olevista oikeuskysymyksistä sekä yhteinen tilasto.⁸¹

Böök kirjoitti oikeusavun uudistamisen tarpeesta myös kaksi pääkirjoitusta *Helsingin Sanomiin*.⁸²

Oikeudellista neuvoa hakevien määrä oli kasvanut niin suureksi, että työväenasiain lautakunta ehdotti kaupunginvaltuustolle kunnallisen oikeusavun yhtenäisen järjestämisen valmistelua. Myös köyhäinasianajajalla oli liikaa juttuja yhden juristin hoidettavaksi. Niinpä köyhäinasianajajan virka lakkautettiin vuonna 1911, ja sen sijaan toimintansa aloitti Helsingin oikeusaputoimisto. Aluksi myös työväenasiain lautakunnan sihteeri päivysti oikeusaputoimistossa ja antoi neuvoja nimenomaan työntekijöiden ja työnantajien sekä julkisten virastojen välisissä asioissa. Pian kuitenkin havaittiin, että oikeusaputoimisto oli toimivasti järjestetty ja kykeni hoitamaan myös työväen-

79. Työväenasiain lautakunnan toimintakertomus v:lta 1908, 12–13.

80. Verband der deutschen gemeinnützigen und unparteiischen Rechtsauskunftsstellen Einar Böökille 19.7.1910. Böök, Emil Einar, Kansio 1, KA.

81. Böök 1910, 35. Böökin havainnoista, myös oikeusavun osalta, uutisoitiin lehdistäkin, ks. esim. Asuntokysymys meillä. *Uusi Suometar* 22.10.1910, 3.

82. Kunnallinen oikeusapu. *Helsingin Sanomat* 15.1.1910; Oikeusaputoimisto. *Helsingin Sanomat* 8.12.1910, 3. Kirjoittajan nimeä ei mainita näiden kirjoitusten yhteydessä, mutta Einar Böökin lehtileikekokoelmasta käy ilmi hänen olleen kirjoittaja. Einar Böökin lehtileikkeet, muistikirjat I ja II, Pekka Böökin kotiaristo.

asiain lautakunnan sihteerille kuuluneet asiat, joten sihteeriltä poistettiin oikeusaputehtävät, kun lautakunta järjesteltiin uudelleen sosiaalilautakunnaksi vuonna 1913.⁸³

Oikeusaputoiminnan merkitys Ståhlbergille ja Böökille

Oikeudellisen neuvontatoiminnan merkitys työväestölle on selkeä. Mutta mikä sen merkitys oli K. J. Ståhlbergille ja Einar Böökille – mikä motivoi heitä toimimaan oikeusavun parissa? Yksi motiivi olisi toki voinut olla taloudellinen, mutta näyttäisi siltä, ettei se ollut ainakaan pääasiallinen syy kummallekaan miehistä. Senaatista erottamisensa jälkeen vuonna 1903 Ståhlberg oli saanut toimeentulonsa hoitamalla sivutoimisesti erinäisiä pestejä kuten Helsingin rahatoimikamarin kanslia-apulaisen tehtäviä.⁸⁴ Ståhlbergin kirjeet äidilleen paljastavat, ettei hän hakenut lautakunnan sihteerin paikkaa pelkän palkkion takia. Syyskuussa 1903, kun sihteerii ei ollut vielä valittu, Ståhlberg kirjoitti äidilleen: ”Tulojen vuoksi minä en niin paljon tuosta toimesta välittäisi, koska niitä kyllä vähemmälläkin vaivalla voisin muualta saada (...), vaan sen tähden, että olisin mielelläni ottanut tuon asian tästä lähtien päätoimekseni.”⁸⁵ Böök oli puolestaan sihteerinä aloittaessaan toiminut jo vuodesta 1902 lähtien asianajajana veljensä Arne Böökin ja Wille Poppiuksen perustamassa asianajotoimisto Böök & Poppiuksessa. Vuoden 1907 alussa Arne möi oman osuutensa toimistosta veljelleen, joka jatkoi asianajajana vuoden 1908 loppuun saakka. Sihteerin palkkio lienee ollut hänelle mukava lisätienesti, jos ei kuitenkaan välttämätön elanto.⁸⁶

Taloudelliset tekijät tuskin olivat tärkein vaikutin tämän ajoittain raskaankin tehtävän hoitamiseen. Syitä voidaan hakea molempien mies-

ten yhteiskuntapoliittisesta aktiivisuudesta, joka ulottui myös käsitykseen oikeudenmukaisuudesta ja oikeuden saatavuudesta. Isänsä nuorena menettänyt ja vaatimattomissa oloissa kasvanut Ståhlberg kiinnostui jo nuorena työväestöä koskettaneista oikeudellisista kysymyksistä. Irtolaisuutta käsitellyttä väitöskirjaa laatiessaan hän teki opintomatkan Saksaan, ja sieltä hän ammensi myös sosiaalipoliittisia ajatuksia.⁸⁷ Työriitojen sovittelusta muissa maissa hän oli kirjoittanut *Päivälehteen* jo vuonna 1896.⁸⁸ Ståhlbergin oikeudellista ajattelua leimasi sosiaaliliberaali maailmankuva, johon kuului myös kansalaisten tasavertaisuuteen ja oikeusjärjestyksen oikeudenmukaisuuteen pyrkiminen. Työväestön olojen parantaminen oli tässä tärkeä tekijä. Ståhlbergin menetettyä päätoimisen virkansa senaatissa oli työväenasiain lautakunnan sihteerin tehtävän hakeminen sopiva askel työväenkysymyksestä kiinnostuneelle juristille.⁸⁹ Vaikka Ståhlberg ehti lautakunnan sihteerinä itse antaa oikeudellista neuvontaa vain kahden vuoden ajan, toimi hän oikeusavun hyväksi vielä myöhemmin, vuosina 1913–1919 Helsingin kaupungin oikeusapulautakunnan jäsenenä. Lisäksi hän antoi oikeudellisia neuvoja sanomalehtien kysymyspalstoilla.⁹⁰ Kiinnostus työväestön oikeudelliseen asemaan leimasi myös tulevana vuosina hänen ammatillista ja poliittista toimintaansa.⁹¹

Einar Böök, joka oli opiskellut niin filosofian maisteriksi kuin lakitieteiden kandidaatiksi, oli kiinnostunut sosiaalikeskusteluista jo opintojensa aikana. Etenkin jatko-opinnot Münchenissä olivat vaikuttaneet tähän. Siellä hän opiskeli kansantaloustiedettä ja yksityisoikeutta. Erityisesti kansantaloustieteilijä Lujo Brentanon (1844–1931) ajatukset sosiaalisesta yhdenvertaisuudesta ja ammattiyhdistysten merkityksestä muokkasivat Böökin sosiaalipoliittisia näkemyk-

83. Böök 1915, 11–12; XVII Oikeusaputoimisto, *Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1911*. Helsingin kaupunki 1916, 443–446. Böök jatkoi sosiaalilautakunnan sihteerinä vuoteen 1917 saakka.

84. Jukka Pekka Pietiäinen, *Tasavallan presidentit 1919–1931. Tasavalta perustetaan*. Weilin & Göös 1992, 26; Inha 2004, 39.

85. KJS AS:lle 18.9.1903, Ståhlberg, H. – W. 1882–1907, 164 SSA, KA.

86. K.G. Holmberg (kokoaja), *Suomen lakimiehet 1926*. Holger Schildt 1926, 199–200; Wille Poppius & Gunnar Wahlroos, *Matkan varrelta. Pääjohtaja Wille Poppiuksen muistelmia*. Suomen tullivirkamiesliitto 1937, 9, 62; Petri Saharinen & Pekka Böök: *Böök. Shakkia ja kulttuuria*. Minerva 2010, 38; Einar Böökin kokoelma, Kansio 8, Käsikirjoituskirjasto, Tampereen yliopiston kirjasto.

87. Blomstedt 1969, 17–18; Inha 2004, 53, 150.

88. Aarne Mattila, *Työriitojen sovittelun historia*. Työministeriö 1992, 24.

89. Blomstedt 1969, 162–164; Inha 2004, 29, 51.

90. Inha 2004, 249; Korpiola 2021b, 202.

91. Inha 2004, 67, 102.

siä. Työväenasiain lautakunnan sihteerin tehtävä oli ensimmäinen askel uralla, joka tuli keskittymään sosiaalipolitiikkaan ja sosiaalilainsäädännön kehittämiseen. Lautakunnassa kannuksensa ansainnut Böök nimitettiin vuonna 1917 vasta-perustetun sosiaalihallituksen ylijohtajaksi ja sittemmin vuonna 1923 sosiaaliministeriön osastopäälliköksi. Vuonna 1924 hän toimi sosiaaliministerinä A. K. Cajanderin II hallituksessa. Böökin kädenjälki näkyi vahvasti 1930-luvun uudessa sosiaalihuollon lainsäädännössä. Sihteerivuosiin Böök oli myös aktiivinen kirjoittaja ja laati tekstejä niin työttömyydestä, työväen opetuksesta, asuntokysymyksestä, työ- ja työehtosopimuksista kuin työväensuojelulainsäädännöstä.⁹² Böökin kiinnostus yhteiskunnallisten olojen parantamiseen alkoi jo nuorena ja jatkui kautta hänen elämänsä. Oikeusapu oli luonteva osa tätä maailmankatsomusta.

Poliittisesti Ståhlbergiä ja Böökiä yhdisti nuorsuomalaisuus. Ståhlberg oli jo opiskeluaikoinaan löytänyt nuorsuomalaisten liberaaliin Valvojaryhmään, ja sittemmin hänestä tuli puolueen kärkihahmoja. Myös Böök koki nuorsuomalaisuuden itselleen läheisimmäksi, ja vuonna 1913 hänet valittiin Nuorsuomalaisten yhdistysten keskus toimikuntaan.⁹³ Ståhlberg edusti nuorsuomalaisissa sosiaaliliberaalia siipeä, joka piti yhteiskunnallisia reformeja keskeisenä kysymyksenä. Nuorsuomalaisten keskinäisissä kiistoissa, joissa jako kävi ns. ståhlbergiläisen ja svinhufvudilaiscastréniläisen linjan välillä, Böökiä on luonnehdittu ståhlbergiläiseksi.⁹⁴ Vuonna 1917 Böök alusti nuorsuomalaisten puoluekokouksessa työväenlainsäädännön kehittämistä.⁹⁵

Ståhlberg ja Böök eivät olleet ainoat nuorsuomalaiset juristit, jotka auttoivat heikompiosaisia oikeudellisesti. Vähävaraisten oikeudellisesta avustamisesta kiinnostuneiden, poliittisesti aktiivisten liberaaliporvarijuristien joukkoon voi lisätä myös nuorsuomalaisen Heikki Ritavuoren (1880–1922), joka muun muassa suunnitteli oikeusavun saralla yhteistyötä sosialidemokraattisen puolueen ja Suomen Ammattijärjestön kanssa. Hänen yhteistyönsä Ståhlbergin kanssa puolestaan alkoi vuonna 1910, kun hänet kutsuttiin rakennusalan työriitoja sovittelleen lautakunnan puheenjohtajaksi. Ritavuoren asianajotoimiston tunnettiin ottavan työläistäustaisia asiakkaita, ja periaatteena näyttää olleen edustaa heikommassa asemassa ollutta osapuolta. Esimerkiksi torpparijutuissa Ritavuori ei suostunut edustamaan isäntää.⁹⁶

Onkin luultavaa, että oikeusapuun osallistuminen heijasteli Ståhlbergin ja Böökin ”sosiaalista omatuntoa”, ja juristeina he kokivat voivansa auttaa heikompiosaisia käytännönkin tasolla. Lisäksi taustalla voidaan nähdä laajemmin kysymys suomalaisen oikeusvaltion rakentamisesta, joka oli tärkeä piirre Ståhlbergin oikeusajattelussa. Nykyisin on selvää, että oikeuden saatavuus on tärkeä osa oikeusvaltioperiaatetta, vaikka käytännössä sen järjestämisessä esiintyykin ongelmia. Demokraattisen oikeusvaltion toteutuminen edellyttää yksilön oikeusturvan toteutumista tuomioistuimissa ja hallintoviranomaisissa. Oikeusturvan takaaminen on kuitenkin vaikeaa, jos oikeuden hakeminen on tosiasiallisesti mahdotonta esimerkiksi vähävaraisille. Siksi myös oikeusapu on olennaisesti kytköksissä oikeusvaltioon.⁹⁷ Vaikka

92. Uola 2002; Loiva 2008; Saharinen & Böök 2010, 16–43. Böökin kirjoitusten valtava lukumäärä havainnollistuu hänen pitämästään lehtileikekokoelmasta; Einar Böökin lehtileikkeet, muistikirjat I–V, Pekka Böökin kotiarkisto.

93. Markku Tyynilä, *Ståhlberg, Kaarlo Juho*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2000, päivitetty 2022. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-000626>; Saharinen & Böök 2010, 24–25.

94. Vesa Vares, *Varpuset ja pääskysyet. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS 2000, 77–79; Uola 2002.

95. Nuorsuomalaisen puolueen kokous. *Helsingin Sanomat* 20.4.1917, 5.

96. Vasara-Aaltonen 2019, 54; Lasse Lehtinen, *Murhattu ministeri. Heikki Ritavuoren elämä ja kuolema*. Otava 2021, 181, 199, 202; Marianne Vasara-Aaltonen, Oikeutta opettajille. Kansakoulunopettajille tarjottu oikeusapu 1890–1910-lukujen lehtikeskustelun valossa. *Kasvatus & aika* 16:1 (2022), 32. Myös asianajaja Antti Mikkola, jota Ståhlberg pyysi auttamaan silmänsä loukannutta työmiestä hovioikeudessa, oli nuorsuomalainen. Ståhlbergin tavoin Mikkola vastasi kysymyksiin sanomalehden oikeudellisella kysymyksillä ja vastauksilla -palstalla. Ks. Jari Hanski, *Mikkola, Antti*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. SKS 2005. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skb-006261>; Korpiola 2021b, 201.

97. Ks. esim. *Oikeuspuolustajan saatavuus Euroopan oikeudessa. Käsikirja*. Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto, 2016. https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_FIN.pdf. Lakimiesliiton Oikeusvaltio-ohjelmassa 2019–2023 oikeusavun kehittäminen on yksi kysymyskokonaisuus. https://www.lakimiesliitto.fi/site/assets/files/22199/oikeusvaltio-ohjelma_final.pdf (9.8.2022).

suomalainen oikeusvaltio oli 1900-luvun alussa vasta rakenteilla, Ståhlberg kiinnitti hallinto-oikeudellisissa kirjoituksissaan huomiota myös kansalaisten oikeusturvan toteutumiseen.⁹⁸ Konkreettinen työ oikeusavun parissa heijastaa osaltaan tätä laajempaa pyrkimystä oikeusvaltion luomiseen.

Toisaalta voidaan ajatella, että taustalla ei ollut pelkästään pyyteetön ajatus oikeudenmukaisuudesta ja heikompiosaisten auttamisesta. Työväestön olojen edistäminen voidaan nähdä myös pyrkimyksenä suojata yhteiskuntarauhaa ja ehkäistä radikalisoitumista. Työväenliikkeen tavoitteiden kuuntelemisella oli myös laajemmin poliittista merkitystä tilanteessa, jossa puntaroitiin suhtautumista Venäjään, joka kohdisti ankaria venäläistämistoimia Suomeen.⁹⁹ Oikeusavun parempi toteuttaminen oli kädenojennus työväenliikkeelle, joka tavoitteli sen uudelleenjärjestyä. Myös kansainvälisesti voidaan nähdä, että oikeusapua on käytetty lisäämään yhteiskuntarauhaa ja vähentämään heikompiosaisten halua kapinoida.¹⁰⁰

Lopuksi

Työväenasiain lautakunnan sihteeri ehti antaa oikeudellista apua työläisille vuosikymmenen ajan. Se ei ole pitkä ajanjakso, mutta toiminnan voi silti katsoa olleen merkityksellistä suomalaisen oikeusavun kehityksen kannalta. Vuonna 1915 julkaistussa historiikissa Einar Böök luetteli yhdeksi lautakunnan onnistumisista sen myötävaikutuksen kunnallisen oikeusavun uudelleenjärjestämiseen.¹⁰¹

Lautakunnan tarjoama oikeusapu kumpusi aidosta tarpeesta. Kasvava työväestö tarvitsi yhä enemmän oikeudellisia neuvoja, mutta köyhäin-

asianajaja ei kyennyt kaikilta osin vastaamaan tarpeeseen. Vuonna 1914 työväenasioihin syvästi perehtynyt, silloinen Suomen kunnallisen keskuustoimiston johtaja, ja itsekin sihteerin tehtävää hakenut Leo Ehrnrooth kirjoitti oikeusavun alkuvaiheista todeten, että jo nimitys ”köyhäinasianajaja” oli luotaantyöntävä, eikä ollut kannustanut ihmisiä hakemaan oikeudellista apua. Pääkaupunkia lukuun ottamatta köyhäinasianajajien toiminta olikin jäänyt vähäiseksi. Ehrnrooth katsoi, että työväenasiain lautakunnan sihteerin oikeusaputyö oli näyttäytyntynyt erilaisessa valossa. Sillä oli ollut selkeät sosiaalipoliittiset tavoitteet, ja tehtävää olivat hoitaneet henkilöt, jotka olivat perillä asiakaskuntansa elinolosuhteista ja ajatusmaailmasta.¹⁰²

Lautakunnan sihtereinä toimi henkilöitä, jotka olivat yleisemminkin kiinnostuneita työväestön olojen parantamisesta. Tässä tarkoituksessa tähyiltiin myös jatkuvasti ulkomaille – niin yleisesti sosiaalipoliittikan kuin myös oikeusavun kehittämiseksi. Tämä näkyi esimerkiksi Böökin yhteydenpidossa ulkomaisiin kollegoihin ja ulkomaan matkoissa.¹⁰³ Toiminta voidaan siis nähdä osana kansainvälistä 1900-luvun alun progressiivisen yhteiskuntapolitiikan ilmiötä.¹⁰⁴ Myös Leo Ehrnrooth viittasi oikeusapua käsitellessään nimenomaan Saksan esimerkkiin. Saksalaisten oikeusaputoimistojen menestys johtui hänen mukaansa siitä, että sitä tarjonneilla henkilöillä oli oikeudellisen osaamisen lisäksi hienotunteisuutta, ihmistuntemusta ja ”sydän oikealla paikalla”.¹⁰⁵ Toisin kuin saksalaisissa työväensihteeristöissä, Suomessa työväki ei kuitenkaan itse valinnut neuvonantajaa omista joukoistaan, vaan tehtävää hoitivat kaupunginvaltuuston nimittämät juristit.

98. Inha 2004, 158, 167, 205.

99. Blomstedt 1969, 164; Pirkko Leino-Kaukiainen & Ari Uino, *Suomalaiskansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Suomen Kansalliskirja 1994, 73–74; Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY 2009, 83. Ståhlbergin suhtautumisesta vasemmistoon, ks. myös Vesa Vares, Juristipresidentti ja filosofikuningas? K. J. Ståhlberg ja Tomáš Masaryk liberaaleina poliittikkoina demokraattisen periaatteen ja meritokraattisen perinteen välissä. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1 (2021), 42–43.

100. Batlan & Vasara-Aaltonen 2021, 6.

101. Böök 1915, 58.

102. Leo Ehrnrooth, *Finsk kommunalpolitik. Föredrag och uppsatser*. Kommunala centralbyrån i Finland 1915, 114–115.

103. Jostain syystä suomalaisia ei kuitenkaan ollut edustettuna vuonna 1912 Nürnbergissä pidetyssä saksalaisten oikeusaputoimistojen järjestön kongressissa, jossa oli edustajia monista muistakin maista, mukaan lukien Pohjoismaista. Ks. Ehrnrooth 1915, 117.

104. Esim. Daniel T. Rodgers, *Atlantic Crossings. Social Politics in a Progressive Age*. Harvard University Press 1998; Hellsten 2009. Ks. myös Vares 2021, 36–39; Hentilä & Hentilä 2022, 234.

105. Ehrnrooth 1915, 116. Kokonaisvaltaisen ymmärryksen merkityksestä ks. myös Batlan 2015, 157–158; Vasara-Aaltonen 2021, 170–171.

K. J. Ståhlberg ei ehtinyt hoitaa tehtävää kovin kauaa. Voi kuitenkin olettaa, että toiminnan käynnistyminen Ståhlbergin tasoisen monipuolisesti meritoituneen juristin johdolla vaikutti suotuisasti myös sen jatkoon. Työläisille annettava oikeusapu oli Ståhlbergille ja Böökille muutakin kuin pelkkää juristin työtä – se oli osa heidän sosiaalipoliittisen ajatusmaailmansa toteuttamista käytännön tasolla. Böök näyttää ottaneen sihteerinä aktiivisen roolin niin toiminnan kehittämisessä kuin käytännön neuvontatyössä. Hänen omistautumisensa näkyy muun muassa siinä, että hän lisäsi vastaanottopäivien määrää ja jäi myös säännöllisesti päivystämään vastaanottoajan jo päätyttyä.

Käytännön tarve oli 1900-luvun alussa ajanut kummalliseen tilanteeseen, jossa Helsingissä toimi kaksi rinnakkaista oikeusaputoimijaa: köyhäinasianajaja ja työväenasiain lautakunnan sihteeri. Näiden tehtävät olivat osin päällekkäiset, ja ajan myötä kävi selväksi, että kunnallinen oikeusaputoiminta pitäisi järjestää toisin. Böökin näkemyksillä ja kokemuksilla ulkomailta näyttää olleen merkitystä, kun Helsinkiin perustettiin oikeusaputoimisto vuonna 1911. Voidaankin todeta, että työväenasiain lautakunnan sihteerillä oli suuri vaikutus siihen, millaiseksi julkinen oikeusapu Helsingissä kehittyi vuosisadan alussa. Tunnustusta ei kuitenkaan välttämättä satanut. Böök totesi kirjoittamassaan historiikissa lautakunnan toiminnasta: ”Mikä on tehty, se on aivan yksinkertaisesti ollut tulevaisuuteen tähtäävää porvarillista sosialipolitiikkaa, ja tämä suunta ei juuri saavuta tunnustusta, ei äärimmäisen vasemmiston eikä myöskään porvarillisen oikeiston puolelta.”¹⁰⁶

Vaikka oikeusaputoiminta saattaa näyttäytyä pienenä yksityiskohtana sekä Ståhlbergin että Böökin uralla, se kytkeytyy kuitenkin suuriin

periaatteellisiin kysymyksiin, jotka leimasivat 1900-luvun alun suomalaista yhteiskuntaa. Taus-talla voidaan nähdä niin työväestön kohtaamien ongelmien oikeudellistuminen, työväestön järjestäytyminen, asianajajakunnan kasvu ja järjestäytyminen, sosiaalipoliittiset päämäärät, kansainväliset esimerkit yhteiskuntapolitiikan saralla kuin pyrkimykset oikeusvaltion rakentamiseksi.

Opintomatallaan vuonna 1910 Böök vakuuttui siitä, että valtion olisi syytä osallistua oikeusavun tukemiseen. Tämä toteutui vuonna 1956, kun laki maksuttomasta oikeudenkäynnistä astui voimaan, ja vielä laajemmin vuonna 1973, kun laki yleisestä oikeusaputoiminnasta määräsi valtion subventoimaan kunnallista oikeusaputoimintaa. Oikeusavun järjestäminen säilyi kuitenkin kuntien vastuulla vuoteen 1998 saakka, jolloin oikeusaputoimistot siirtyivät valtion alaisuuteen. Haasteet oikeuden saatavuuden toteuttamisessa jatkuvat silti edelleen.

Tämä artikkeli on kirjoitettu osana K. J. Ståhlbergin säätiön rahoittamaa hanketta ”K. J. Ståhlberg oikeusavun antajana – oikeudellista neuvontaa lehtien palstoilla ja Helsingin työväenasiainlautakunnassa (1900–1915)”. Kiitän lämpimästi Pekka Böökiä keskustelusta ja siitä, että sain tutustua Einar Böökin mittavaan lehtileikekokoelmaan, sekä Mia Korpiolaa lähdevinkeistä ja artikkelin aiemman version kommentoimisesta.

OTT **Marianne Vasara-Aaltonen** on oikeushistorian yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: marianne.vasara-aaltonen@helsinki.fi

106. Böök 1915, 59.